

TÜRK KÜLTÜR TARİHİNDE KAHVE VE KAHVEHANE

M. Cengiz YILDIZ*

16. yüzyıldan itibaren, Türk insanının yaşamına giren kahve ve kahvehane etrafında, çok geniş bir kültürel birikim oluşmuştur. Kahve ve kahvehane merkezli kültürel birikim ortamı, o kadar hızlı gelişmiş ve geniş bir alanda etkili olmuştur ki, belki de Türk insanının yaşamına bu derece etki eden -içecek ve mekân olarak- ikinci bir unsur gösterilemez.

Kahvehaneler, toplumsal paylaşımın gerçekleştiği ve geçmişin yad edildiği kültürel mekânlar olarak Türk insanının yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Bir “sohbet medeniyeti”ne sahip olan Türk toplumunun, dinsel açıdan “meşru” kabul edilen kahve ve kahvehaneye sahip çıkması ve bu unsurları yaygınlaştırması, birçok toplumdaki daha hızlı ve kapsamlı olmuştur.

Kahvehaneler, Türk insanı için birer “kültür mekânı” olarak hizmet vermişlerdir. Ayrıca kahvehaneler, “toleranslı davranma” alışkanlığının kazanıldığı merkezler olarak da dikkat çekmektedirler.

Kahve, bir içecek adı olarak bilinirken, bazı yerlerde kahvehane yerine kısaca kahve kelimesi kullanılmaktadır. Yine, kahvehanelerle benzer fonksiyonlar görmesine rağmen, kıraathanelerin de genel olarak kahvehane anlamında kullanıldığı ifade edilmelidir. Kıraathane, kahvehaneden daha sonra ortaya çıkan bir kavramdır ve bu mekânların “okuma salonu” olarak kullanılmasıyla bağlantılıdır.

Kahvehanelerin, kıraathane (okuma evi) olarak faaliyet göstermesi Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlar. Bu mekânlarda “devlet sohbeti” yapılmasının önlenmesi için böyle bir uygulama başlatıldığı söylenebilir. Bu dönemden sonra, kahvehanelerde edebi faaliyetler –zoraki bir şekilde de olsa- artmıştır¹. Tanzimat döneminden sonra ise, Avrupa’da açılan kulüpler ve okuma salonlarının örnek alınmasıyla kıraathanelerin sayısının daha da arttığı dikkat çekmektedir.

Kahve içme alışkanlığı, yaklaşık olarak 5 yüzyıldan bu yana devam edegelmektedir. Belli bir zaman diliminden sonra, bu içecek etrafında maddi ve manevi kültür unsurları oluşurken, bu unsurlardan bazıları günümüze kadar gelmiş, bazıları da ortadan kalkmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, cengiz23@gmail.com

¹ A. Süheyl Ünver, Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, **Türk Etnografya Dergisi**, S:V, Yıl:1962

Ünver, Türklerin bir “kahve ve kahvehane medeniyeti”nden söz ederken², bu mekânların daha çok erkeklere hitap ettikleri dikkat çekmektedir. Gregoire, kahvehaneleri “erkekler evi” ve “kadınların giremediği bir ortam” olarak tasvir etmektedir³. Kadınların ise, kahve içmede hamamları tercih ettikleri ve yine komşu ziyaretlerinde kahve içme geleneğinin yaygınlaştığı bilinmektedir. Ancak, erkeklerin devam edegeldiği kahvehanelerde oluşan kurumsal yapıya özgü davranışların, kadınların kahve tükettikleri yerlerde pek oluşmadığı ifade edilebilir.

Ünver, Türk kültürel yaşamında kadın ve erkeklerin ayrı ayrı mekânlarda toplanmalarıyla kahvehane kültürünün yerleşmesi arasında bir ilişki arar. Kadınların, komşulara gitmek suretiyle sohbet etme imkanı bulduğunu, erkeklerin ise daha çok kendi seviyesine uygun kahvehaneye gittiklerini ifade eder. Her mahallede bir ya da daha fazla kahvehane olması da⁴, bu tutumun ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir.

Kahvehaneler ve etrafında oluşan kültürel ortam, daha çok Batılı seyyahlar ve ressamların dikkatini çekmiştir⁵. Türk kahvesi ve kahvehanesi etrafında oluşan kültür o kadar geniştir ki, Batılı gezginlerden bazıları neredeyse bütün yazılarını bu konuya ayırmışlardır. Yunanlılar, Türk kahve ve kahvehanesi etrafında oluşan kültürden o kadar etkilenmişlerdir ki, Yunanca’da kahve ve kahvehane kültürüyle ilgili birçok kelime -çok az değişiklik- Türkçe’dir. Bunlar; kafes (kahve), cezves (cezve), flincani (fincan), tabis (tabi), yedeki (yedek), delves (telve), kavurdistiri (kavurucu), kaynakı (kaynak), theryaklis (tiryaki), briki, kafenes (kahve evi, kahvehane), kafebriki, kafekuti⁶ olarak sıralanabilirler.

Ünver, mahalle kahvehanelerini “kulüp”e benzetmektedir. İngilizler arasında yaygın olan kulüplerin, Türk kültüründen alındığını ve buradan da bütün Avrupa’ya yayıldığını ifade eder⁷. Bunun yanında, kahvehaneler ve kıraathaneler, Türk geleneksel kültüründe yer alan köy odalarının şehirleştirilmiş hali biçimde de algılanabilmektedir⁸.

Türk kahvesinin kendine özgü bir döşeme kuralı vardır. Bir eczanenin, bir tuhafiyeye dükkanının nasıl belli bir tefriş usulü varsa, kahvehanenin de aynen öyledir.

² A. Süheyl Ünver, **Ressam Ali Rıza Bey’e Göre Yarım Asır Önce Kahvehanelerimiz ve Eşyası**, Ankara Sanat Yayınları, Ank., 1967, s.15 (A. Süheyl Ünver, **İstanbul Risaleleri**, C:5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., İst, 1996 içinde)

³ Helene Desmet Gregorie-François Georgeon (Der.), **Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler**, (Çev.Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yay., İst., 1999, s.21

⁴ Ünver, age, s.20

⁵ Ünver, age, s.16

⁶ **Hürriyet** 16.08.1998

⁷ Ünver, age, s.20

⁸ Erol Özbilgen, “Tanzimat Öncesinde Kahvehane Kültürü”, **Zaman**, 21.02.1998

Kahvehanede kullanılan eşyanın genel olarak değişmeyen yerleri vardır. Kahve fincanı, kahve, şeker kutuları, nargile marpuçları ve hatta temizlik yapmaya yarayan süpürge'nin bile yeri değişmez. Su bulunan kap, genel olarak hep aynı yere konur. Hatta kahvehane, Türk kültüründe o kadar yer edinmiş ve önemsenmiştir ki, bazı kahvehanelerde kahve pişirilen yer, adeta cami mihrabına benzetilmiştir⁹.

Evdeki misafire kahve takdim edilmesi, kahveyi sunan ailenin refahının ve misafirlere olan saygılarının bir ifadesi olarak algılanmaktadır¹⁰.

Kahve ve kahve içimiyle ilgili birtakım tutum ve davranışlar, bazı durumlarda, daha farklı anlamlarda kullanılabilir. Eskiden olduğu gibi bugün de, evlilik öncesi yapılan “söz kesme”nin bir diğer adı da “kahvesi içilmek”tir¹¹. Bayramlarda kahve ikram etme geleneğinin de günümüzde yaygın olarak devam ettiği görülmektedir.

Meddahların konuşma yeri, saz şairlerinin saz çalma ve söyleme, mani yarışlarının yapılma yeri kahvehanedir¹². Eski kahvehaneler, günümüzdeki gibi “tembelhane” değildirler. Bunlar, “halk eğitim merkezleri” gibi fonksiyon üstlenmişlerdir. Büyüklerin nasihat yeri kahvehane iken, karşılıklı tartışmaların yapıldığı mekân da yine kahvehane olmaktadır. Kahvehanelerin önemli fonksiyonlarından birisi de, haberleşme merkezi olmalarıdır. Meslek gruplarının toplanma yeri olması da, kahvehanelerin gözardı edilemeyecek fonksiyonlarından¹³.

Türkiye’de kahve yetiştirilmemesine rağmen, pişiriliş biçimi ile, “Türk kahvesi” dünya çapında bilinmektedir¹⁴. Bu durumun, kahvenin Türk dünyasına çok erken girmesi, kısa bir sürede kabul görmesi ve bu içecek etrafında bir kültür ortamının oluşumuyla ilgili olduğu söylenebilir.

“Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül ahab ister kahve bahane” sözü Türk dünyasındaki sohbet geleneğinin önemini ortaya koymaktadır. “Yorgunluk kahvesi” daha çok dinlenmeyi içeren bir anlamda kullanılmaktadır. “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” deyimi, insanlar arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesini ifade ederken, kadınlar arasında yaygın olan “kahve falı”nın ise, geleceğe yönelik birtakım tahminlerde bulunma yoluyla, kişilerde psikolojik tatmin sağladığı söylenebilir¹⁵.

⁹ Ünver, age, ss.38-39

¹⁰ Ünver, age, s.46

¹¹ Müjgan Üçer, “Kahve ve Kahvehaneler”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C:4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987

¹² Şerif Aktaş, **Ahmet Rasim’in Eserlerinde İstanbul**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1997, s.213

¹³ Üçer, agm

¹⁴ Mahmut Tezcan, **Türk Yemek Antropolojisi Yazıları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2000

¹⁵ Tezcan, age, s.105

Türk kültüründe, yapılması uygun olmayan birtakım davranışların, direkt olarak ifade edilmesinden kaçınıldığı ve bunun için dolaylı bir yol izlendiği görülmektedir. Mesela; büyüklerin yanında küçüklerin kahve içmemesi gerektiği biçimindeki kural, aslında, küçüklerin büyük sohbetine katılmasının istenmemesinin bir ifadesidir. Ayrıca, görücü usulle evlenen genç kızların, gelenlere kahve sunması bir amaç gibi görünebilir, ancak asıl gaye, kişinin kendini gelenlere tanıtmayı ve bir sohbet ortamının oluşmasının sağlanmasıdır¹⁶.

Geçmiş dönemlerdeki Türk kahvehaneleri, “görgü, kibarlık ve nezaket kurallarına uyulan sosyallik mekânları” olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, kahvehaneler, “gerçekte, eğitim, ticaret ve sanat üzerine fikir alışverişi yapılan yer”¹⁷ olarak da görülmektedir.

Kahvehanelerde, ortaya çıktıklarından beri kahve içilmesi yaygındır. Ancak, zamanla daha değişik içeceklerin tüketildiği de görülmektedir. Bunlar; şerbet, limonata, şurup, demleme içecekler ve ayrıca yiyecek olarak şekerleme, lokum, reçel biçiminde sıralanabilir¹⁸. Çayın yaygınlaşmasıyla bu mekânlarda çay daha yoğun olarak içilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise, kahvehane olarak adlandırılan mekânlarda çay, neredeyse tüketilen tek içecek olmuştur.

Toplum kültürünü şekillendiren medrese, saray, tekke ve asker ocağı dışında, “din dışı” ve “sivil” bir anlayışla oluşmuş olması, yani spontane olması, belki de kahvehanelerin en önemli yanıdır¹⁹. Dolayısıyla, bu mekânların doğal bir gelişim seyri takip ettiği rahatlıkla ifade edilebilir.

Yerleşik kahvehanelerin belli zamanlarda kapatılması, insanların bu mekânlara olan ilgisini azaltmamış, buraların fonksiyonunu üstlenen bazı yeni oluşumlar (seyyar kahvehane / koltuk kahvehanesi) yasaklı dönemlerdeki boşluğu doldurmuştur.

Aşağıdaki ifadeler, kahvehanelerin çok fonksiyonlu yönünü ortaya koyması yönünden ilginçtir: “Anadolu köyünün hakiki mabedi kahvedir. Kahveci mabedin teşrifatçısı. Kahve er meydanıdır. Mahsulün gidişatı kahvede konuşulur. Kız kaçırma haberi kahveye gelir. Filan vuruldu, kahvede duyulur. Vergi memuru kahveyi ziyaret eder. Muhtar kahvededir. Tarihteki tekkelerin yegane ciddi rakibi kahveler olmuştur. 1940 harbi, Türk köylüsü tarafından kahvenin hoparlöründen dinlendi. Kahve harman

¹⁶ Tezcan, age, s.106

¹⁷ François Georgeon, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, Helene Desmet-Gregorie-François Georgeon (Der.), **Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler**, (Çev.Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yay., İst., 1999, s.43

¹⁸ Georgeon, agm

¹⁹ Namık Açıkgoz, **Kahvename (Klasik Türk Edebiyatında Kahve)**, Akçağ Yay., Ank., 1999, s.6

zamanı, ekin zamanı boşalır. Kahveci ekseriye hem berber, hem şairdir. Lafın kısası kahve, köyün stratejik merkezidir”²⁰.

Kahve –ve az da olsa kahvehane-, Klasik Türk Edebiyatı’nda yoğun olarak yer aldığı gibi, halk şiirlerinde, türkülerde, manilerde, masallarda, tekerlemelerde, bilmecelerde, atasözlerinde, deyimlerde ve fıkralarda da üzerinde çokça durulmaktadır²¹.

Kahvehaneler, edebi dostlukların kurulma mekânı olarak fonksiyon üstlenirken, dergi çıkarma kararları buralarda alınmakta ve “edebi kavga”lara ev sahipliği yapmaktadırlar²².

Edebi kişiliğiyle tanınanların, mistik bir anlam yüklenen mey ve meyhane üzerinde çokça durmuş oldukları bilinmektedir. Kahve ve kahvehanenin Türk toplum hayatına girişiyle birlikte, bu söylemlerde zenginleşme olmuş, “dine aykırı” bir mekân olarak görülen meyhaneden ziyade, kahve ve kahvehaneye vurgu yapılmıştır.

Kahve ve kahvehane, Türk toplumunda yer etmeye başladığı tarihlerden itibaren, yeni birtakım kavramlar, deyimler-atasözleri ortaya çıkmıştır. Kahve ve kahvehane ile ilgili terimlerin; sabah kahvesi, kahve falı, yorgunluk kahvesi, kahvenin demlenmesi, köpüklü kahve, kahve telvesi, kuru kahve, kahvaltı (kahve altı), kahve falı, Türk kahvesi, sun’i kahve, sütlü kahve, kahve çekmek, kahve dövmek, kahve kavurmak, kahve zehirlenmesi, kahve parası (bahşiş), kahverengi, Müslüman şarabı biçiminde sıralanması mümkündür.

Kahve ve kahvehane ile ilgili deyimlerden bazıları ise; kahve tütün keyf bütün, el kahveti bila dühan, keennevmü bila yorgan (tütünsüz kahve, yorgansız uyku gibidir), bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır, aydınlık kahveniz olsun (kahve falına bakanlar birbirine söylerler), kahve cezvesi karaca ama sürece, kahvenin karasından kaçmayız parasından, kahve dövücüsünün hınk deycisi / kahve dövene türk deme (yardakçılık yapan kimse için söylenir), gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül dost ister kahve bahane, kahve peykesinde aleme nizam vermek (kahvede oturanların ülke ve dünya meseleleri üzerinde görüş ileri sürmeleri ve çözüm üretmeleri), kahve altı (kahvaltı) olmayınca kahve etmez faide, kahvenin yüzü karadır ama yüz ağartır, Türkler kahvesiz yaşayamaz, Veysel Karani’nin ruhuna değsin biçimindedir.

²⁰ Nevzat Sudi, **Küllük Anıları**, Karşı Yay., Ank., ss.68-69’dan aktaran İskender Pala, “Kahvelerim Pişti Gel”, **Zaman**, 12.01.1999

²¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Açıkgöz, age

²² Orhan Okay, “Yavru’nun Çayhanesi’nde”, **Zaman**, 03.09.2000

Zamanla, her kahvehanenin kendine özgü birtakım fonksiyonları ortaya çıkmıştır. Farklı fonksiyon gören kahvehaneler; deniz kenarı kahvehanesi, açık hava kahvehanesi, kır kahvehanesi, yazlık kahvehane, seyyar kahvehane, nargile kahvehanesi, balıkçı kahvehanesi, esnaf kahvehanesi, yeniçeri kahvehanesi, semai (çalgılı) kahvehane, imaret kahvehanesi, tulumbacı kahvehanesi, esrarkeş kahvehanesi, sabahçı kahvehanesi, tiryaki kahvehanesi, horozcu kahvehanesi, meddah kahvehanesi, hayalci kahvehanesi, köçek kahvehanesi, pehlivan kahvehanesi, defneci kahvehanesi, ırgat kahvehanesi, lonca kahvehanesi, garipler kahvehanesi, kuşçu kahvehanesi (çukur), bulvar kahvehanesi, hemşehri kahvehanesi, mahalle kahvehanesi, semt kahvehanesi²³, iskele kahvehanesi, otel kahvehanesi, han kahvehanesi, lokanta kahvehanesi, köy kahvehanesi biçiminde sıralanabilir.

Kahve ve kahvehane ile ilgili olarak ilk akla gelen malzemeler ise şunlardır: Kahve fincanı, kahve tabağı, kahve dolabı, kahve kutusu, kahve dibeği, sürgeç, büyük kahve çekeceği, kahve güğümü, kahve cezvesi, kahve ibriği, kahve ocağı, kahve kaşığı, kahve değirmeni, kahve örtüsü, kahve tepsisi, çubuk, zarf, tava, nargile, şekerlik.

Kahve, hastalık durumunda, yaz ishallerinde eskiden olduğu gibi bugün de kullanılmaktadır. Limon suyundan yararlanarak, kahveler hap haline getirilir ve aç karnına içilir. Baş ağrısında, dilimlenmiş patatese serpilir. Dolama olan parmağın, sıcak pişmiş kahve içinde bekletilmesi de yaygındır. Midesine herhangi bir yiyecek dokunanlara ve ayıltılmak istenen sarhoşlara da kahve içirtilir. Öksürükten kurtulmak için, ateşte yakılan kahvenin dumanına tutulmuş havlu göğse konur. Romatizma ve böbrek taşı tedavisinde kahve içilir. Gut hastalığında kahve etkili bir ilaçtır. Kahvenin, kalbi kuvvetlendirici ve hazmettirici özellikleri de vardır. Boğmacada en etkili ilaçlardan birisi kahvedir²⁴. Kusmayı önlemesi, baş ağrısını alması, göz kapağındaki sivilceleri iyileştirmesi, gamı gidermesi de kahvenin yararları arasında sayılmaktadır²⁵. 17. yüzyılda tanınmış hekimlerden Salih bin Nasrullah, kahvenin balgamı söktüğünü, midenin fonksiyonlarını düzenlediğini, zihni açtığını ve öksürüğü iyileştirdiğini belirtmektedir. Zehirlenen hayvanların tedavi edilmesinde de, -içirilmek suretiyle- kahve kullanıldığı bilinmektedir²⁶.

²³ Burçak Evren, **Eski İstanbul'da Kahvehaneler**, Milliyet Yay., İst., 1996, ss.453-130

²⁴ Üçer, agm

²⁵ Açıkgöz, age, s.35

²⁶ Üçer, agm

“Camilerin bekleme salonu”na dönüşen kahvehanelerde çok çeşitli edebi faaliyet olmuş, şiirler okunmuş, dinsel içerikli müzikler icra edilmiştir. Ayrıca, -daha çok kıraathane olarak anılan yerlerde- Muhammediye, Battal Gazi, Hamzaname gibi dinsel içerikli eserlerin okunması da gelenek haline gelmiştir²⁷.

Kahvehaneler önceleri “eğlence merkezi” olarak görülmüşlerdir. Ancak, daha sonraları bu mekânlarda yoğun olarak şairlerin şiir okudukları, edebi sohbetlerin yapıldığı, din adamlarının devam ettiği²⁸ ve dinsel içerikli sohbetlerin yoğun olarak gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir.

Kahvehanelerin belki de en dikkat çeken özelliği, “sosyalleştirici” bir fonksiyon görmeleridir. Bu mekânda bulunan ve burada aynı maddeyi tüketenler, farklı sosyal kesimlere mensup olsalar da, aynı konular üzerinde tartışabilmektedirler²⁹. Bu yönüyle kahvehanelerin, farklı sınıf ve anlayışta olanları bir araya getirmesi ve fikir alış-verişinde bulunulmasına imkan vermesinden dolayı, “diyalog ve hoşgörü merkezleri” olarak görülmesi olanaklı hale gelmektedir.

Kahvehaneler, insanlar –tabii ki erkekler- için evin dışına çıkmada bir mazeret sağlamıştır. Kahvehaneye gitmekten maksat, her ne kadar kahve içmek olarak gözükse de, asıl amaç, arkadaşlarla buluşup sohbet etmek ve eğlenmektir. Kahve ve kahvehanenin yasaklandığı bazı dönemlerde ortaya çıkan, seyyar kahvehanelerin yaygınlaşmamasında en önemli unsur, bu uygulamanın insanlar arasındaki sohbet olanağını ortadan kaldırmasıdır.

Özellikle kahve ile ilgili birçok hurafe bulunmaktadır. Kahvenin tabağa dökülmesi paraya ve zenginliğe işaret gibi algılanırken, kahve üzerinde büyük bir kabarcık oluşması dostluğa ve bazen de sıkıntılı günlere işaret etmektedir. Fincanın kırılması ise, uğursuzluk olarak görülür³⁰.

Günümüzde, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sevinçli günlerde ve kutlamalarda “mırır” olarak adlandırılan içecek tüketilmektedir. Bu içecek, iki defa kaynatıldıktan sonra telvesi alınan kahvedir. Birbirinin mırrasını içenler arasında sanal bir yaklaşma olduğu kabul edilmektedir³¹.

²⁷ Georgeon, agm

²⁸ Açıkgöz, age, s.3

²⁹ Ayşe Saraçgil, “Kahvenin İstanbul’a Girişi (16. ve 17. Yüzyıllar)”, Helene Desmet-Gregorie-François Georgeon (Der.), **Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler**, (Çev.Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yay., İst., 1999, s.35

³⁰ Evren, age, s.14

³¹ Açıkgöz, age, s.27

Eğlence meclislerinde yoğun olarak tüketilen kahve, matem zamanlarının da vazgeçilmez içeceği durumundadır. “Acı kahve”, daha çok matemli günlerde misafirlere sunulur. Ölümden sonraki günlerde, “taziye evi”ne gelenlere “acı kahve” verilmesi geleneği bugün de devam etmektedir.

Kahvenin içilmesi ve yayılması ile ilgili dinsel anlatımlardan birisi, kahveyi ilk bulan kişinin Şazili adında bir tarikat şeyhi olduğu biçimindedir³². Bu söylemin, kahvenin ve onun şekillendirdiği bir mekân olan kahvehanenin daha kolay bir şekilde kabul edilmesini sağladığı söylenebilir. O dönem Osmanlı toplum yaşamında, dinsel referansların önemli bir yere sahip olduğu gözönüne alındığında, kahveye niçin bu tür bir açıklama tarzı getirildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Bu yönüyle, dinsel açıdan haram sayılan, mey ve meyhaneye alternatif bir içecek ve mekânın ortaya çıkması anlamlıdır.

Kahveyi savunanlar, kendi görüşlerini desteklemek için Kur’an’dan referans getirmektedirler. Gece uyanık kalmanın faziletleri ileri sürülerek, kahve için dinsel açıdan meşruiyet kazanılmaya çalışılmaktadır³³. Kahvehanelerin ilk olarak Mekke’de açılması ve daha çok tarikat mensuplarının sahip çıkması da, kahveye ve kahvehanelere olumlu bakışta etkili olmuştur denilebilir.

Bazı rivayetlerde de, kahveyi ilk bulan ve kullanan kişinin Veysel Karani olduğu ifade edilmektedir. Veysel Karani’nin, kendisine keyif vermesinden dolayı, bu bitkiye “keyfe” adını verdiği ve bu ismin daha sonraları “kahve”ye dönüştüğü ileri sürülmektedir. Kahve içildikten sonra, “Veysel Karani’nin ruhuna değsin” dendiği bilinmektedir³⁴. Bu anlatımın, kahve ve kahvehanelerin meşru görülmesi ve yaygınlaşmasında etkili olduğu dikkat çekerken, “karnında kahve bulunduğu halde ölenler, doğru cennete giderler”³⁵, biçimindeki dinsel ifadenin de, kahvenin –ve dolayısıyla kahvehanelerin- kabul görmesinde olumlu bir bakış açısı oluşturduğu söylenebilir.

16. yüzyılın son çeyreğinde çok yaygın hale gelen kahvehaneler, yönetimdekilerin dikkatini çekmiş ve birtakım tedbirler almalarını gerektirmiştir. Bu tarihlerden sonra, kahvenin ve kahvehanelerin yasaklanması –bazı ara dönemlerde- gündeme gelmiştir. Bu yasaklamalarda gerekçe olarak çoğu zaman dinsel yorumlamaların etkili olduğu gözden kaçmamaktadır. Kahve ve kahvehanelerin yaygınlaşmasından hoşnut olunmadığı

³² Taha Toros, **Kahvenin Öyküsü**, İletişim Yay., İst., 1998, s.6

³³ Ralph S. Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler, Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri**, (Çev: Nurettin Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 1996, s.60

³⁴ Üçer, agm

³⁵ Toros, age, s.18

dönemlerde, kahve ve şarabın bir tutulduğu ve bu ilişkiden yola çıkılarak sık sık kahve ve kahvehanenin haramlığına dair şeyhülislam tarafından fetva çıkarıldığı görülmektedir.

Kahve ve kahvehanenin dinsel açıdan haram mı yoksa helal mi olduğuna ilişkin tartışmalar, özellikle edebiyat alanında birçok eserin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. Klasik Türk Edebiyatı örneklerinin çoğunda bu konuların işlendiği dikkat çekmektedir³⁶.

Kahvehaneler özellikle ramazan aylarında çok daha hareketli olmaktadır. Bu ayda, kahvehanelerde sazlı sözlü meclisler kurulmakta, aşıklar atışmakta ve edebiyatçılar da eserlerini anlatmaktadırlar³⁷. Kahvehanelerin, özellikle ramazan ayında, merkezi bir mekân durumuna gelmelerinin de, bu mekânlara olumlu bakışı sağladığı söylenebilir.

Kahvehanelerin, ortaya çıktıkları tarihlerden itibaren Türk toplumunda olumsuz bazı davranışların kurumsallaşmasına da neden olduğu söylenebilir. Bunlardan en önemlisi, bu mekânların bazı insanlar için “zaman öldürme” yeri olmalarıdır. Ayrıca, kahvehanelerde kumarı anımsatan birtakım oyunların oynanması, bu olumsuzluklar içinde ele alınabilir. Atatürk, 1931 yılında Aydın’ı ziyareti sırasında kahvehanede oyun oynayanları görmüş ve şu sözü söylemiştir: “Kahvehaneler kıraathanedir, kumarhane değildir. Aydın’da kahvehanelerde oyun oynanmasını yasaklıyorum”³⁸. Tarih boyunca, çeşitli olumsuz tutum ve davranışların ortaya çıkmasında kahvehanelerin etkisi yadsınamaz³⁹. Kahvehanelere bazen “erkek sığınma evi”⁴⁰ olarak bakıldığı da dikkat çekmektedir.

Türk Edebiyatı’nda, kahvehaneler ile ilgili en keskin ve olumsuz eleştirilerin, İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif Ersoy tarafından yapıldığı görülmektedir. Akif, “Şark’ın harim-i kaatilidir” (Doğu’yu öldüren unsurdur) ifadesiyle kahvehaneleri anlatmaktadır. Akif, kahvehaneleri “eski batakhaneler mukabili” olarak görmektedir. İnsanların zamanlarının boş yere harcamasına neden olmalarını Akif, kahvehanelerin en olumsuz yönü olarak ele alır ve bu görüşünü “zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe”⁴¹ dizesiyle anlatır.

³⁶ Bkz. Açıkgöz, age

³⁷ Can Çakır, “Kahvehane Ne İşe Yarar”, **Yeni Şafak**, 18.05.1995

³⁸ **Radikal**, 10.11.2001

³⁹ Bkz. Evren, age; Açıkgöz, age

⁴⁰ Yusuf Ziya Cömert, **Yeni Şafak**, 10.03.2000

⁴¹ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1989, s.102

Akif, kahvehanelerin aile yaşantısını unutturduğuna özellikle vurgu yapmaktadır. O, kahvehaneye gitmektense, erkeğin evde eşiyle birlikte olmasının daha yerinde olacağını ifade eder⁴². Bu mekânları, “pis” görmekte ve “ahırla farkı: o yemliklidir, bu yemliksiz!” diyerek kahvehanelerin temiz olmadığını çok ağır bir ifadeyle tasvir etmektedir. Akif kahvehaneleri, “fonksiyonlarını tamamlamış birer unsur”⁴³ olarak görmektedir. Kahvehanelerin bireysel, ailesel, toplumsal vs. yönlerden olumsuzluk taşıdıkları değişik bazı kaynaklarda da anlatılmaktadır.

Sonuç olarak, yaklaşık 5 asırdan beri Türk insanının yaşamında yer edinen kahve ve kahvehane etrafında, çok geniş bir kültürel ortamın oluşmuş olduğu dikkat çekmektedir. Her toplumsal kurumda olduğu gibi, bu kurumun fonksiyonlarında da zamanla farklılaşmalar meydana gelmiştir.

Önceleri insanımızın yaşamına “eğlence merkezi” olarak giren, ancak daha sonra, farklı fonksiyonlar üstlenen kahvehanelerin, özellikle kıraathane (okuma evi) olarak işlev görmesi, bu mekânların belki de en önemli yanlarıdır. Ancak, günümüzde kahvehaneler, bu fonksiyonu hiç akla getirmeyecek bir şekilde değişime uğramış ve bu mekânlar adeta sosyal sapma davranışının merkezleri konumuna gelmişlerdir.

46 bin kişiye bir kütüphane düşmesine karşın, 95 kişiye bir kahvehane düşmesi, bu mekânların toplum hayatında ne kadar yer edindiğini göstermektedir. Kahvehanelere, ortalama olarak, günde 10 milyondan fazla insanın devam ettiği bir Türkiye’de, işgücü israfının hangi boyutlarda olduğu gözler önündedir.

Necip Fazıl’ın, “tembel yatakları”⁴⁴ olarak ele aldığı ve hepsinin kapatılması gerektiğini belirttiği kahvehanelerin, olumsuz fonksiyonlarının en aza indirgenebilmesi için, insanımıza “zaman bilinci”nin kazandırılması gerekmektedir. Bu mekânların sıkı bir denetime tabi tutulmaması da, çok önemli eksikliklerden biri olarak dikkat çekmektedir.

⁴² Georgeon, agm

⁴³ Açıkgöz, age, s.169

⁴⁴ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yay., İst., 1986, s.297